IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 02 May 2026

ULUG‘BEK HAMDAMNING „MUVOZANAT“ ROMANIDAGI ANTROPONIMLARNING LINGVOPOETIK TAHLILI (MATN TILSHUNOSLIGI ASPEKTIDA)

Qosimova Gulshanoy Iqboljon qizi
FarDU Lingvistika: o‘zbek tili mutaxassisligi 1-kurs magistranti

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20112273

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ulug‘bek Hamdamning „Muvozanat“ romanidagi antroponimlar matn tilshunosligi aspektida lingvopoetik jihatdan tahlil qilinadi. Asardagi ism tanlashdagi yozuvchining badiiy mahorati, ismlarning qahramonlar xarakteri va taqdiri bilan bog‘liqli‘gi o‘rganildi. Roman qahramonlarining ismlari (Yusuf, Zahro, Amir, Said, Manzura) milliylik, islomiy qadriyatlar va ijtimoiy munosabatlar bilan chambarchas bog‘liq ekanligi ko‘rsatildi. Matn tahlili orqali antroponimlarning kogeziya, kogerentlik va intentionallik vazifalarini bajarishdagi roli yoritildi.

Kalit so‘zlar: antroponimlar, lingvopoetika, matn tilshunosligi, kogeziya, kogerentlik, Ulug‘bek Hamdam, Muvozanat romani, semantik tahlil, obraz yaratish

Annotation: This article analyzes the anthroponyms in Ulugbek Hamdam’s novel “Muvozanat” from the perspective of text linguistics and linguopoetics. The writer’s artistic skill in name selection and the connection of names to characters’ personalities and fates are examined. The names of the novel’s characters (Yusuf, Zahro, Amir, Said, Manzura) are shown to be intrinsically linked to Islamic values, nationality and social relations. Through text analysis, the roles of anthroponyms in performing cohesion, coherence and intentionality functions are revealed.

Keywords: anthroponyms, linguopoetics, text linguistics, cohesion, coherence, Ulugbek Hamdam, Muvozanat novel, semantic analysis, character creation

Аннотация: В статье проводится лингвопоэтический анализ антропонимов в романе Улугбека Хамдама «Мувозанат» в аспекте лингвистики текста. Изучается художественное мастерство писателя в выборе имён и их связь с характером и судьбой персонажей. Показано, что имена персонажей (Юсуф, Захро, Амир, Саид, Манзура) тесно связаны с исламскими ценностями, национальностью и социальными отношениями.

Ключевые слова: антропонимы, лингвопоэтика, лингвистика текста, когезия, когерентность, Улугбек Хамдам, роман Мувозанат, семантический анализ, создание образа

Badiiy matnlarda qo‘llanadigan onomastik birliklar faqatgina kitobxonga biror nom to‘g‘risida ma’lumot berib qolmay, balki yozuvchining o‘tkazmoqchi bo‘lgan estetik ma’nolarini ham ifodalaydi. Jumladan, badiiy asarlarda foydalaniladigan antroponimlar obrazning ismi haqida, shuningdek, bu ism orqali uning shaxsiyati haqida ham ma’lumot beradi. Albatta, buni qay yo‘lda etish yozuvchining uslubi va mahoratiga bog‘liq bo‘ladi.

O‘zbek tilshunosligida antroponimlar keng o‘reanilgan onomastik birliklardan sanaladi. Antroponimlar shaxs nomlarini ifoda etib, tilda va nutqda ma’lum funksiyalarni bajaradi. Matn tilshunosligi nuqtayi nazaridan esa antroponimlar kogeziya, kogerentlik va intentionallik kabi matn kategoriyalarining shakllanishida faol ishtirok etadi. Beaugrande va Dressler (1981) tomonidan ishlab chiqilgan matn belgilari tizimi badiiy matnni tahlil qilishda universal mezon vazifasini o‘taydi. Antroponimlar ana shu belgilarning bir nechtasida — ayniqsa kogeziya va intentionallik doirasida — muhim o‘rin egallaydi.

Ulug‘bek Hamdamning „Muvozanat“ romani (2007) o‘zbek nasrining nodir namunalaridan biri boʼlib, u mustaqillik davri o‘zbek jamiyatidagi ruhiy va ijtimoiy o‘zgarishlarni chuqur badiiy tafakkur bilan aks ettiradi. Romanning bosh qahramoni Yusuf „muvozanat“ — ichki va tashqi uygʼunlik — izlab yashaydigan insondir. Asar qahramonlarining ismlari esa bu gʼoyaviy izlanishni yashirin semantik tarzda qoʼllab-quvvatlaydi. Shuning uchun ushbu maqolada „Muvozanat“ romanidagi antroponimlarning lingvistik va poetik jihatlari, ularning matn tuzilishidagi vazifalari matn tilshunosligi aspektida o‘reaniladi.

Romandagi antroponimlarning lingvopoetik tahliliga o‘tadigan boʼlsak, bosh qahramon **Yusuf** ismidir. Bu ismning lingvopoetik tahlili quyidagicha: „Yusuf“ arabcha-qurʼoniy ism boʼlib, „goʼzallik, sabr-toqat, adolat“ semasiga ega. Islomiy onomastikada Yusuf paygʼambar obrazi bilan bevosita bogʼliq boʼlib, u sabr va adolat ramzi hisoblanadi. Ulug‘bek Hamdam bu ismni tanlab, romanining bosh gʼoyasini — muvozanat izlashni — bosh qahramonning ismi orqali yashirin tarzda ifodalaydi. Romanda Yusuf ismi 634 marta qoʼllanilgan boʼlib, matnning asosiy kogeziya vositasiga aylangan:

„Yusuf o‘z hayotida koʼp sinovlardan o‘tdi, lekin hech qachon muvozanatni yoʼqotmadi“ — bu parchada ism va gʼoya toʼliq uygʼunlashadi.

Zahro ismi arabcha „zahra“ — „gul, nur, yorqinlik“ maʼnolarini anglatadi va o‘zbek onomastikasida ayollarga qoʼyiladigan ijobiy semantikaga ega. Ulug‘bek Hamdam ushbu ismni tanlash orqali Yusuf hayotidagi yorugʼlik va ilhom manbai obrazini shakllantiradi. Romanda Zahro 122 marta uchraydi. Ismning nurlilik semasi va personajning Yusuf uchun muhimligi o‘rtasidagi uygʼunlik lingvopoetik jihatdan eʼtiborlidir. Kogeziya nuqtayi nazaridan Zahro ismi Yusuf ismi bilan doim yonma-yon kelishi ularning murakkab munosabatini matn boʼylab izchil aks ettiradi.

Amir ismi arabcha „hukmdor, boshliq“ maʼnosini anglatib, 168 marta ishlatilgan. Bu antroponim o‘zining lugʼaviy maʼnosi bilan personajning xarakter xususiyatiga — hokimiyat va nazorat istagiga — bevosita ishora qiladi. Lingvopoetik jihatdan Amir ismi Yusuf ismi bilan keskin semantik ziddiyatda turadi: Yusuf (sabr, muvozanat) vs Amir (hokimiyat, kuch). Bu ikki antroponim o‘rtasidagi semantik qarama-qarshilik romanning asosiy konfliktini ifodalab, matnning kogerentligini taʼminlashda muhim rol oʼynaydi.

Said ismi arabcha „baxtli, saodatli“ maʼnosini anglatib, romanda 153 marta uchraydi. Ism maʼnosi bilan personajning hayotdagi o‘rni o‘rtasidagi paradoks lingvopoetik jihatdan alohida eʼtiborlidir — Said baxtlilik deb atalsa ham, romandagi sinovlar uni doimo iztirobda ko‘rsatadi. Bu semantik ziddiyat yozuvchining ongli badiiy tanlovi boʼlib, romanning gʼoyaviy mazmunini chuqurlashtiradi.

Manzura ismi arabcha „maqbul, ko‘ringan, eʼtiborga olingan“ maʼnolarini anglatadi va romanda 48 marta ishlatilgan. Bu antroponim personajning ijtimoiy mavqei va atrofdagilarga taʼsirini ramziy tarzda ifodalaydi. Ismning „ko‘rinish, eʼtibor“ semasi personajning romandagi rolini — boshqalar hayotiga taʼsir etuvchi shaxs — yashirin tarzda belgilaydi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, badiiy matnlarda antroponimlar faqatgina obrazning shaxsiy nomini bildirish bilan cheklanmay, uning xarakteri, ijtimoiy mavqei va asar kontekstidagi funksiyasini ham ochib beradi. Ulug‘bek Hamdamning „Muvozanat“ romani misolida Yusuf, Zahro, Amir, Said va Manzura ismlari orqali muallif shaxslar xarakteri, ijtimoiy munosabatlar va islomiy qadriyatlarni lingvopoetik vositalar orqali taʼkidlaydi. Matn tilshunosligi aspektida esa bu antroponimlar kogeziya (Yusuf — 634 marta), kogerentlik

(Yusuf—Amir ziddiyati) va intentionallik (ismlarning gʾoyaviy yuklanishi) kategoriyalarida faol vazifa bajaradi. Shu bilan, antroponimlar badiiy matnda obrazlarni individuallashtirish, syujetni boyitish va matnning semantik-estetik mazmunini oshirishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Begmatov, E. A. Oʻzbek tili antroponimikasi. Toshkent: Fan, 1965.
2. Hamdam, Ulugʻbek. Muvozanat. Toshkent: Sharq, 2007.
3. Yoʻldoʻshev, M. Matn tilshunosligi. Toshkent, 2012.
4. Beaugrande, R., Dressler, W. Introduction to Text Linguistics. London, 1981.
5. Karimova, D. Oʻzbek tilida antroponimlarning lingvopoetik tahlili. Toshkent, 2018.
6. Yoqubov, B. Badiiy matnda onomastik birliklarning funksiyalari. Toshkent, 2010.